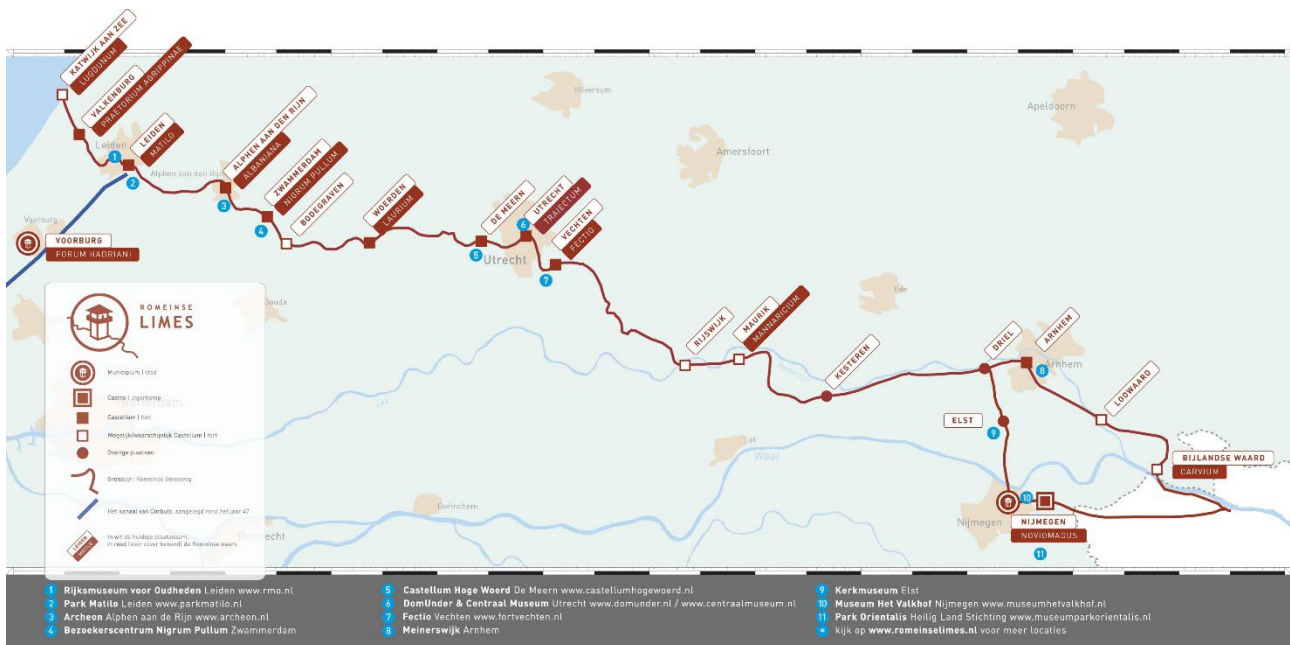

9. Groot Zandveld

Individueel managementplan De Neder-Germaanse Limes

Inhoud

1. Inleiding	1
2. Aanspreekpunten	3
3. Formele gegevens van de site	4
4. Site omschrijving	5
4.1. Algemene omschrijving	5
4.2. Bijdrage aan Outstanding Universal Value (OUV)	6
5. Stakeholders	8
6. Zichtbaarheid en beleefbaarheid	9
7. Eigendom	12
8. Managementthema's	13
Relevante managementthema's	14

1. Inleiding

Neder-Germaanse Limes

Met de Latijnse term *limes* ('grenspad') wordt naar de grenzen van het Romeinse Rijk verwezen. De noordelijke grens van dit rijk is de grootste lineaire archeologische structuur van Europa. Een indrukwekkend onderdeel hiervan is de Neder-Germaanse Limes, met forten, wachttorens, wegen, schepen, infrastructuur, productieplaatsen en burgerlijke nederzettingen. Dit deel van de Limes loopt langs en evenwijdig aan de Rijn door de provincies Gelderland, Utrecht en Zuid-Holland en in Duitsland door de deelstaten Nordrhein-Westfalen en Rheinland-Pfalz. De archeologisch-historische en actuele waarde van dit grensoverschrijdende erfgoed is groot. De Neder-Germaanse Limes beschermde eens het noordelijke deel van het omvangrijke Romeinse Rijk alsook het transport over de Rijn. Nu doorsnijdt de Limes landsgrenzen en verbindt landen en culturen.

Andere delen van de Limes, zoals de Muur van Hadrianus en de Boven-Germaanse grens tussen Rijn en Donau, behoorden al tot het UNESCO-Werelderfgoed. Het Neder-Germaanse deel is daar in de zomer van 2021 aan toegevoegd. Hiermee verkreeg ook dit deel van de Limes internationale allure. Het betekent erkenning en leidt tot een vergroting van het toeristisch potentieel van het gebied.

De provincies Gelderland, Utrecht en Zuid-Holland zijn samen *siteholder* van het Werelderfgoed Neder-Germaanse Limes. De provincies, het Rijk en gemeenten die delen van het werelderfgoed van de Neder-Germaanse Limes omvatten, werken samen aan het meer beleefbaar maken van het Werelderfgoed en het behoud en beheer van de terreinen, de zogenaamde *sites*. Hierbij zijn de taken als volgt verdeeld:

- De gemeenten zijn in de uitvoering als eerste verantwoordelijk voor het beschermen en behouden van de *sites*. Hiermee volgen we de wettelijk toebedeelde taken van gemeenten bij vergunningverlening en toezicht en handhaving.
- De gemeenten zijn daarnaast eerste aanspreekpunt voor bewoners en gebruikers van het Werelderfgoed.
- De provincies zijn als *siteholder* verantwoordelijk voor de uitvoering van het managementplan Neder-Germaanse Limes. Dit betekent dat de provincies moeten zorgen dat op alle zes de thema's uit het managementplan (zie hoofdstuk 7 hierna) de lange-termijndoelen worden gehaald en de acties (Part III, Annex 2, Management Plan, Appendix 1) worden uitgevoerd.
- De provincies hebben daarnaast een coördinerende rol ten aanzien van ruimtelijke ordening, cultuur in het algemeen en de thema's beleefbaarheid en publieksbereik.
- De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft een rol en verantwoordelijkheid ten aanzien van archeologische rijksmonumenten en heeft in dat kader een nulmeting uitgevoerd (zie bijlage 1). De RCE is tevens eerste aanspreekpunt voor UNESCO.

- Eigenaren zijn verantwoordelijk voor het beheer.

Individuele managementplannen

Bij de inschrijving van de Neder-Germaanse Limes op de UNESCO Werelderfgoedlijst heeft het Werelderfgoedcomité de aanbeveling van Icomos overgenomen om voor de individuele *sites* zogenaamde individuele managementplannen (IMP's) op te stellen. Deze managementplannen dienen te worden opgesteld voor zowel de Nederlandse als Duitse *sites*, waarbij de aanpak en het format min of meer gelijk dienen te zijn. Hiervoor is op internationaal niveau een format opgesteld.

Het managementplan bestaat uit een vast deel en een deel dat jaarlijks wordt bijgesteld (de tabel in bijlage 2). Op basis van het IMP volgt elk jaar een Werelderfgoedgesprek tussen de *siteholder* (Nederlandse Limes Samenwerking, provincie) en de gemeente, in combinatie met een schouw. In die overleggen kunnen ook afspraken worden gemaakt voor het daaropvolgende jaar.

Het doel van de managementplannen is het beschermen, behouden en duurzaam onderhouden van de sites. Daarbij zijn omgaan met nieuwe ontwikkelingen en het bekendmaken van de *site* in de samenleving van groot belang. Relevante lange termijndoelen zijn:

- Duurzame bescherming van de *site*.
- De Limes wordt onderdeel van educatieprogramma's in primair en secundair onderwijs.
- De presentatie van de *site* is van hoge kwaliteit en de *site* wordt – indien mogelijk – gebruikt voor vrijetijdsbesteding en toeristisch bezoek.
- De *site* heeft een “inspirerend” karakter waar inwoners trots op kunnen zijn.
- Er zijn plannen en acties ontwikkeld om bovenstaande doelen te bereiken, passend binnen de ambitie van de gemeente Utrecht, zoals onder meer verwoord in de Erfgoednota 2022.

Er is een aantal basisprincipes voor beheer en bescherming van de *sites*:

- Adequate bescherming door het Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen.
- Voorzichtigheid bij het maken van keuzes voor ontwikkelingen op en rondom de Werelderfgoed-*site*.
- Duidelijke procedures en verantwoordelijkheden.
- Duidelijke overeenkomsten over hoe om te gaan met onvoorziene omstandigheden en risico's.

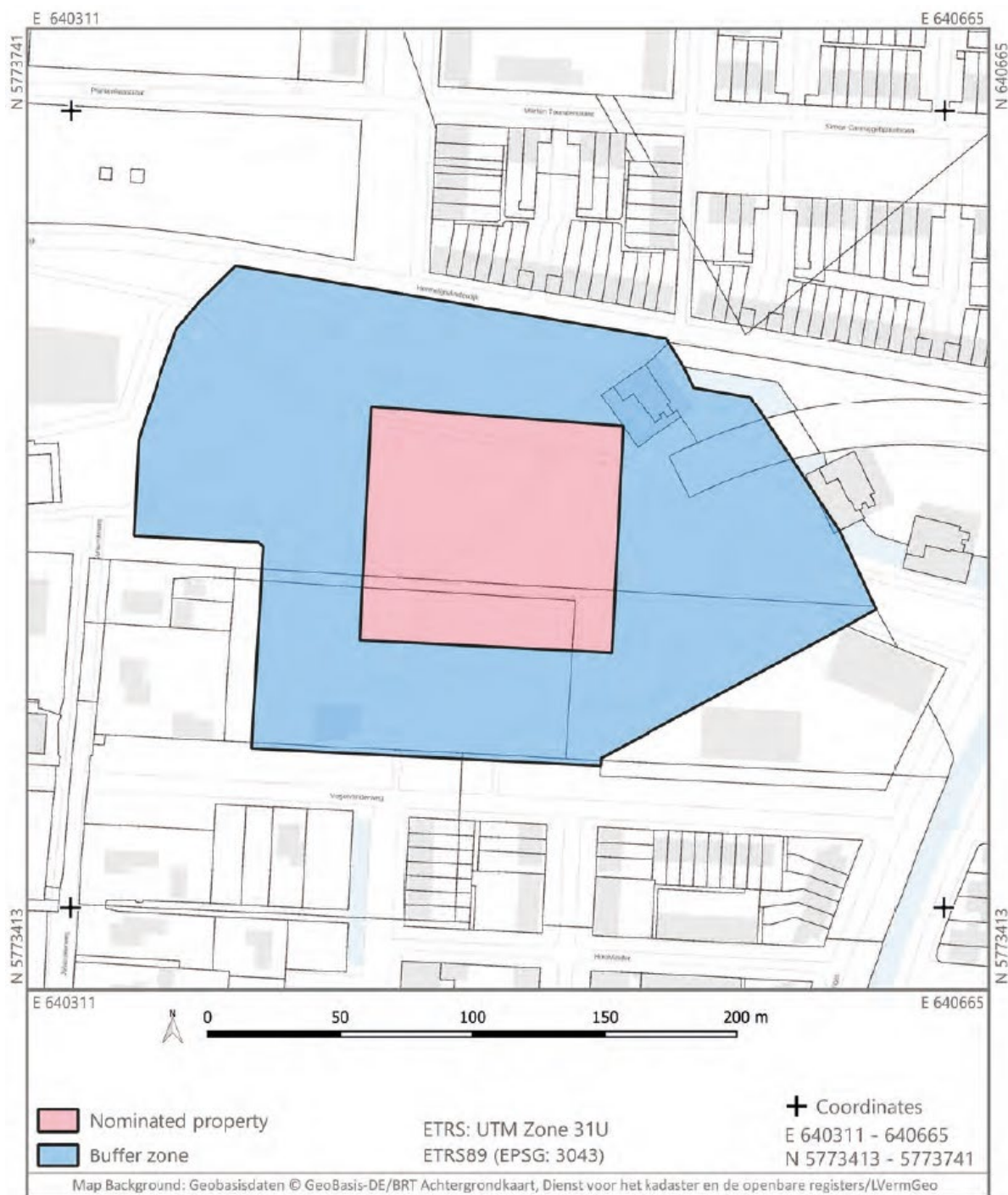
2. Aanspreekpunten

Contactgegevens van relevante partners:

- Educator Museum Hoge Woerd: Birgit Kreugel: 030-2860084, b.kreugel@utrecht.nl.
- Wijkadviseur: Eveline Stroucken, e.stroucken@utrecht.nl.
- Schaapskooi Groot Zandveld: Vogelvlinderweg 46, 3544 NB Utrecht, www.facebook.com/schapen.grootzandveld.7
- OBS Het Zand: 030-6704650, administratie.hetzand@spoutrecht.nl
- Montessoribasisschool Arcade: 030-6705244, administratie@montessoriarcade.nl.
- Historische Vereniging Vleuten, De Meern, Haarzuilens en Leidsche Rijn: 030-6774222, info@histvervdmh.nl.

3. Formele gegevens van de site

- Sitenummer: 9
- Sitenaam: Groot Zandveld
- Locatie: Hermelijnvlienderdijk / Park Groot Zandveld
- Kaart:

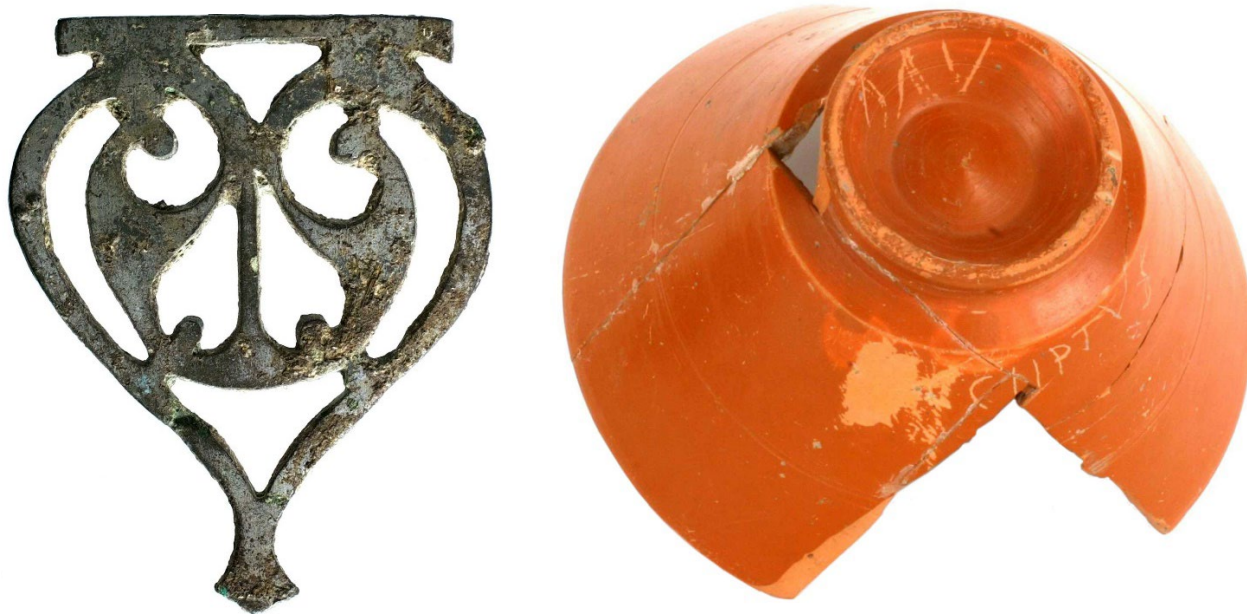
Het gehele terrein is een wettelijk beschermd archeologisch rijksmonument.

4. Site omschrijving

4.1. Algemene omschrijving

Bij Utrecht-Groot Zandveld verrees in het midden van de eerste eeuw een houten wachttoren op de zuidoever van het Romeinse Rijn. De toren, met een grondplan van ongeveer 4,5 m in het vierkant, was omgeven door een greppel, die een terrein van ongeveer 12 m breed (oost-west) omsloot. De wachttoren lijkt te zijn opgevolgd door een ander gebouw, met minstens twee vertrekken. Mogelijk hoort daarbij een tweede greppel, die een binnenterrein van 22 m breed omsloot. Beide bouwfasen tezamen hoeven niet langer dan 10-20 jaar in gebruik te zijn geweest. De resten ervan zijn nog goed bewaard in de bodem aanwezig.

Er zijn aanwijzingen dat deze wachtpost werd opgevolgd door een wat grotere militaire installatie, misschien wel een mini-castellum (Engels: *fortlet*). De kern daarvan, of althans van de bijbehorende vondstenstrooiing, lag ongeveer 60 m naar het noorden, mogelijk omdat de rivier inmiddels verder die kant op was geschoven. De activiteit op deze nieuwe locatie begint mogelijk al voor het jaar 70 en is door middel van de vondsten te volgen tot omstreeks 230. Diverse vondsten wijzen op militair gebruik van de plek. Daaronder bevindt zich enige tufsteen, wat mogelijk wijst op het bestaan van stenen structuren in de laatste fase.

Twee vondsten die het militaire karakter van de Romeinse installatie van Groot Zandveld onderstrepen: links een ornament voor een zwaardriem van vertind brons, rechts de bodem van een drinkbeker met de ingekraste naam ACCEPTUS, ongetwijfeld een bijnaam zoals soldaten in Romeinse hulpstroepen die vaak aannamen.

4.2. Bijdrage aan Outstanding Universal Value (OUV)

Om in aanmerking te komen voor de status van UNESCO-werelderfgoed, dienen sites vanuit een mondiaal perspectief te beschikken over uitzonderlijke en universele natuurlijke en/of culturele waarden (in UNESCO-termen: *Outstanding Universal Values*). Deze dienen te voldoen aan een aantal criteria die worden uiteengezet in de *Operational Guidelines* voor de aanwijzing van nieuw werelderfgoed. Voor de Neder-Germaanse Limes is ingezet op UNESCO-criteria ii, iii en iv. Deze zijn in het nominatiedossier uitgewerkt in zes thema's, te weten:

- *Eerste lineaire grens*: de oudste militaire installaties langs de Neder-Rijn laten het begin zien van het gesloten grensverdedigingssysteem dat in de 2^e eeuw kenmerkend zou worden voor de hele Romeinse wereld. Veel van de klassieke fortificatietypen en architectuurvormen ontstonden langs de Rijn.
- *Aanpassen (aan) rivierenlandschap*: de Neder-Germaanse Limes laat niet alleen zien hoe het Romeinse militaire apparaat zich aanpaste aan een dynamisch rivierlandschap, bijvoorbeeld door de positionering van militaire installaties, maar ook hoe dat landschap werd beïnvloed door bouwwerken gericht op waterbeheer, waaronder dammen, kanalen en oeververstevingen.
- *Militaire houtbouw*: de uitvoering van veel militaire constructies in het voornaamste lokaal beschikbare bouw materiaal, nl. hout, is een bijzonder aspect van de Neder-Germaanse Limes. Dit komt onder meer tot uitdrukking in de talrijke jaarringdateringen, vaak tot op het jaar precies.
- *Voetafdruk van een grens*: de militaire en daarmee verbonden civiele infrastructuur toont de enorme impact van de Romeinse aanwezigheid op landschap en samenleving in de periferie van het Romeinse rijk.
- *Variatie / tijdsdiepte*: het volledige scala van vroege grote legerbases tot late kleine versterkingen is vertegenwoordigd, waardoor de hele ontwikkeling van de Romeinse grensinstallaties langs de Neder-Germaanse Limes te volgen is.
- *Schatkist van het leven aan de grens*: het natte bodemmilieu heeft geleid tot een uitstekende conservering van hout en andere organische resten, hetgeen unieke inzichten mogelijk maakt in de militaire (scheeps)bouw, logistiek en voedselbevoorrading, en in het leven langs de grens in het algemeen.

Het terrein Groot Zandveld (9) draagt in betekenisvolle mate bij aan de volgende thema's:

	<i>Eerste lineaire grens</i>	<i>Aanpassen (aan) rivierenlandschap</i>	<i>Militaire houtbouw</i>	<i>Voetafdruk van een grens</i>	<i>Variatie / tijdsdiepte</i>	<i>Schatkist van het leven aan de grens</i>
9 Groot Zandveld		•	•		•	

Het terrein Groot Zandveld is een zeldzaam geval waar de overblijfselen van een houten wachttoren nog bewaard zijn gebleven. Gewoonlijk worden zulke kleine structuren met beperkt vondstmateriaal pas ontdekt tijdens een opgraving, waarmee ze de facto verloren zijn. Deze wachtpost lijkt representatief voor een reeks (opgegraven) torens die zich bevonden langs een bijzonder kronkelig traject van de Rijn. Hieruit blijkt wel hoeveel belang het Romeinse leger hechtte aan een intensieve bewaking van de rivier en het rivierverkeer.

De wachttoren van Groot Zandveld is alleen verkend door middel van een kleine en zeer beperkte proefopgraving gericht op het identificeren van het karakter van de site. Het leverde, naast andere overblijfselen, een houten paal op die geschikt was voor jaarringanalyse, wat erop wijst dat de omstandigheden voor de bewaring van organische resten gunstig zijn.

Een van de *Outstanding Universal Values* van de Nedergermaanse Limes is het gegeven dat het hele scala aan Romeinse militaire installaties, en ook de complete historische ontwikkeling ervan, vertegenwoordigd is onder de aangewezen terreinen. De installaties van Groot Zandveld vormen daarmee een belangrijke bijdrage aan het werelderfgoed.

5. Stakeholders

Voor het terrein Groot Zandveld zijn de volgende stakeholders in beeld en deels ook al betrokken bij de opstelling van dit Individuele Management Plan:

- De betreffende wijkadviseurs. Zij kennen de bewoners, organisaties en initiatieven die spelen in de wijk en zijn op de hoogte van ontwikkelingen in de openbare ruimte. Zij verzorgen ook de communicatie met bewoners- en initiatiefgroepen op dit vlak.
- Educatied medewerker Museum Hoge Woerd, vanwege het uitgebreide aanbod van erfgoededucatie voor lokale scholen, zowel over de limes in het algemeen als specifiek voor dit terrein en de naastgelegen school.
- Historische Vereniging Vleuten, De Meern, Haarzuilens & Leidsche Rijn, mogelijk partner in de ontwikkeling van verbindende routes tussen terreinen 7-9.
- De naastgelegen scholen: Openbare Basisschool Het Zand en Montessoribasisschool Arcade.
- Schaapskooi Groot Zandveld. Deze beslaat en beheert een zuidelijke strook van terrein 8.
- Te verkennen: enkele actieve bewonersgroepen van de appartementengebouwen aan oost- en westzijde van Groot Zandveld met uitzicht op het park.
- Eventueel: BSO Fantaziehuis en Kinderparadijs Jansen en Jansen.
- Eventueel: Stichting Buurttuin Johanniterveld

In de loop van de eerste managementcyclus zullen stakeholders met wie in het kader van deze 0-versie nog geen overleg kon worden gevoerd, betrokken worden bij de actualisatie van de managementthema's.

6. Zichtbaarheid en beleefbaarheid

Een groot deel van de kern- en bufferzone zijn indertijd met ongewijzigd maaiveld ingepast in de nieuwe wijk. Hierdoor is nog iets te ervaren van de zandrug waarop de wat grotere installatie tussen ca. 70 en 230 gelegen was. Verschillende delen van het terrein worden om beurten begraasd door schapen van Schaapskooi Groot Zandveld, een verwijzing naar het voorheen landelijke karakter van dit terrein

De locatie van de oudste wachttoren is, net als die langs de Limesweg (terrein 7), gemarkeerd met een vierkante plaat van verweerd corten-staal (4,5 bij 4,5 m). Deze geeft het oppervlak van de begane grond aan. De posities van de hoekpalen van de torens zijn hierin uitgespaard; in de vier gaten zijn lichtarmaturen gemonteerd. Afhankelijk van de weersgesteldheid, gemeten en geregeld via een barometer, geven deze lampen een wisselend gekleurd licht af. De plaat ligt vlak naast het wandelpad dat midden over het terrein loopt.

Een corten-stalen plaat geeft de locatie van de 1^e-eeuwse wachttoren aan.

Schaapskooi Groot Zandveld beheert en begraast een groot deel van het terrein.

Bij de westelijke ingang staat een informatiepaneel in dezelfde stijl als langs de Limesweg.

De visualisatie van de wachttorenen en het informatiepaneel bij de westelijke ingang van het park dragen bij aan de ervaarbaarheid van de archeologische resten onder de grond. Er is op dit moment nog geen regeling voor beheer en onderhoud van de publieksinformatie. Dit is een actiepoint voor het eerste jaar van de management cyclus (actie: gemeente).

7. Eigendom

Kadastraal eigenaar: gemeente Utrecht.

8. Managementthema's

Zie de tabel achteraan dit document.

Relevante managementthema's

Nr. 9 Groot Zandveld

Thema	Subthema*	Doel	Status en conditie	Managementacties (SMART)	Instrumenten/ tools	Monitoring
1. Behoud	Factoren die de werelderfgoedsite aantasten **					
	<i>Planologische / juridische bescherming</i>					
	<i>Monitoring van de kwaliteit van de site</i>	<i>Goed technisch behoud van de site</i>	<i>RCE monitort de kwaliteit van de rijksmonumenten (eens per zes jaar)</i>			
	<i>Toestand organische resten</i>	<i>Voorkoming van aantasting door verlaging van grondwaterspiegel</i>	<i>RCE-monitor 2019-2020 geeft beeld van de actuele toestand, o.a. van oxidatie/reductiegrens.</i>	<i>Onderzoek niveau en fluctuatie grondwaterpeil. Overleg tussen waterschap en gemeente.</i>	<i>Inventarisatie peilgebied, peilbesluit en pijlbuizen. Verkenning instrumenten en mogelijkheden voor aanpassing peil (initiatief NLS/provincie voor 1-1-2024).</i>	<i>Frequentie monitoring nader te bepalen. Bespreking resultaat in jaarlijks management-overleg.</i>
	<i>Management bos, park en solitaire bomen</i>	<i>Voorkoming van aantasting van het bodemarchief door boomwortels en boomval.</i>	<i>Het terrein is grotendeels vrij van grotere bomen. Bij de recente herinrichting van het park zijn enkele bomen aangeplant</i>	<i>Onderzoek naar effecten van boomwortelgroei.</i>	<i>Inventarisatie van bomen, verkenning effecten en strategieën, opstellen beheerplan (initiatief</i>	<i>Bespreking resultaat in jaarlijks management-overleg.</i>

		in opgehoogde stroken.		NLS/provincie voor 1-1-2024).		
	<i>Terreininrichting</i>	<i>Voorkomen van mogelijke schade aan het archeologische monument.</i>	<i>Bij de herinrichting zijn i.o.m. de RCE enkele paden, plantbedden en een voetbalveldje aangelegd in opgehoogde terreindelen.</i>	<i>Op dit moment niet nodig.</i>		
2. Kennis	Kennisontwikkeling					
		<i>Beter begrip van de bijzondere aard van de militaire installaties die hier hebben gestaan.</i>	<i>De rapportage over het onderzoek van 2003 en 2005 (Langeveld en Luksen-IJtsma 2017) geeft een goed overzicht</i>	<i>Op dit moment niet nodig.</i>		
3. Begrip en waardering	Interpretatie van de site (begrijpen wat de site is)					
	Communicatie					
		<i>Meer bekendheid en beter begrip bij omwonenden, scholieren en toeristische bezoekers</i>	<i>Op de site is een informatiebord aanwezig bij de westelijke ingang tot het park. Dit is ernstig beklad met graffiti.</i>	<i>Onderzoek naar mogelijkheden verwijdering van graffiti (Actie: gemeente).</i>		
4. Samenwerking	Strategische allianties	<i>Eigenaarschap organiseren, bredere bekendheid en waardering</i>	<i>Schaapkooi Groot Zandveld, twee basisscholen aan westzijde park</i>	<i>Gesprek aangaan over onderhoud informatie-paneel.</i>		
5. Educatie	• Primair onderwijs	<i>Eigenaarschap organiseren, bredere</i>	<i>Er is een lokaal erfgoededucatie-programma</i>	<i>In gesprek gaan met contactpersonen of cultuurcoördinatoren</i>	<i>Monitoring</i>	<i>Enquêtes</i>

	• Voortgezetonderwijs	<i>bekendheid en waardering</i>	<i>beschikbaar als onderdeel van Echt gebeurd (online per september 2022: www.museumhogevoerd.nl/lessen/wachtstoren-in-groot-zandveld/).</i>	<i>van betreffende scholen over het nieuwe gegeven van het werelderfgoed en hoe dit een plek kan krijgen in het lesprogramma (Actie: Museum Hoge Woerd).</i>
6. Presentatie en zichtbaarheid	Presentaties op en direct naast de site			
	Bewegwijzering		<i>Bij de westelijke toegang tot het park staat een infopaneel dat aansluit bij het interpretatiekader. Zie onder 3.</i>	
7. Samenleving	Publieke participatie	<i>Versterken van waardering en zorg omwonenden voor het erfgoed van de Limes.</i>	Schaapskooi Groot Zandveld heeft een grote following en is een natuurlijke partner bij vergroten publieke betrokkenheid.	
8. Recreatie / toerisme (bezoekers)	Wandel- en fietsroutes Meertaligheid Parkeerfaciliteiten	<i>Betere onderlinge verbinding, betere ontsluiting door bestaande wandel- en fietsroutes.</i>	<i>Het Romeinse Limespad van Wandelnet en de fietsroute van de ANWB gaan aan het terrein voorbij. Er ontbreekt een route langs alle Limesterreinen in Leidsche Rijn.</i>	<i>Verkennen van opties fiets-/wandroutes langs Limesterreinen in Leidsche Rijn, liefst i.s.m. Museum Hoge Woerd en Historische Vereniging.</i>